

ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МАРТИРОЛОГ ЯК ЖАНР ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОЇ КРИТИКИ: ШЛЯХ СТАНОВЛЕННЯ І УТВЕРДЖЕННЯ

Вишняк М. Я., к. філол. н., доцент

Кримський державний інженерно-педагогічний університет

Стаття присвячена становленню і утвердженню історико-літературного мартиролога як жанру літературно-художньої критики.

Ключові слова: історико-літературний мартиролог, жанр, репресії, дослідження.

Вишняк М. Я. ИСТОРИКО-ЛИТЕРАТУРНЫЙ МАРТИРОЛОГ КАК ЖАНР ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КРИТИКИ: ПУТЬ СТАНОВЛЕНИЯ И УТВЕРЖДЕНИЯ / Крымский государственный инженерно-педагогический университет, Украина.

Статья посвящена становлению и утверждению историко-литературного мартиролога как жанра литературно-художественной критики.

Ключевые слова: историко-литературный мартиролог, жанр, репрессии, исследования.

Vishnyak M. Y. THE HISTORICAL AND LITERARY MARTYROLOGY AS A GENRE OF LITERARY CRITICISM: THE WAY OF ESTABLISHMENT AND APPROVAL / Crimean Engineering Pedagogical University, Ukraine.

The article is devoted to the establishment and approval of the historical and literary martyrology as a genre of literary criticism.

Key words: historical and literary martyrology, genre, repressions, research.

Питання теорії і практики літературних жанрів ніколи не втрачали своєї актуальності, хоч на сьогодні вже і мається більш-менш усталена жанрова класифікація в усіх 3-х літературних родах. Однак літературні жанри – категорія історична. У той чи інший час одні з них з'являються, інші зникають, а деякі, колись зниклі, набувають модифікації, оновлення, переносного значення. Це стосується й таких жанрів, як ода та мартиролог.

Ода – це похвальний ліро-епічний вірш (започаткований ще в стародавній Греції), урочисто-патетичного звучання, присвячений історичним подіям чи визначним особам. Значного розвитку ода набула в Росії, де найбільш відомими одописцями стали Г. Державін, М. Ломоносов, В. Тредіаковський та інші. В. Тредіаковському власне належить й трактування цього жанру й авторство першої в Росії оди (“Ода про здачу міста Гданська”).

В Україні ж ода не дістала такого широкого розвитку, як у Росії. Щоправда, їй передували такі жанрові утворення, як панегірики, одним із перших авторів яких був Ф. Прокопович. За ним до одописання вдавались І. Котляревський (“Пісня на новий 1805 год пану нашому і батьку князю О. Г. Куракіну”, перейменовану Кулішем в оду), К. Пузина (“Ода – малоросійський крест'янин”), П. Данилевський (“Ода малоросійського простолюдина”). Проте ці і їм подібні твори такого типу, написані в Україні, характерні ознаками гумору та бурлеску, нехтуванням основних постулатів цього жанру. Відбувається його оновлення. А значно пізніше, вже в радянську тоталітарну епоху маємо приклади одописання, хоч і під іншим жанровим означенням – пісня, гімн, пеан тощо. Ці твори присвячені лакейському уславленню правлячої комуністичної партії, її вождям та встановленому нею режимові. З'явилась і власне ода (“Ода великому Сталіну від українського народу”), написана групою найбільш відомих тоді українських поетів і вочевидь замовлена владою.

Переносного, оновленого значення набув і мартиролог. У перекладі з грецької мови мартиролог (martus – свідок, logos – казання) – це жанр християнської дидактичної літератури, присвяченої розповідям про мучеників за віру. Найбільш виразні твори такого типу – це греко-православний мартиролог “менелогій – Місячні читання”, що відноситься до IX століття, та католицький, який був виданий за наказом римського папи Григорія XIII [1, с. 231; 2, с. 445].

Згодом термін мартиролог почали застосовувати для переліку людей, що стали жертвами переслідувань, утисків, репресій, терору, фізично знищувались. І найбільше ним стала послуговуватись літературна історіографія. Та чи не першим вдався до цього терміну в його переосмисленому значенні О. Герцен, який зазначив, що “історія нашої (йдеться про російську

літературу – М. В.) літератури – це або мартиролог, або реєстр каторги”. Отже, відбувається змістовно-сміслові переадресації жанру.

У цьому дослідженні дається визначення мартиролога як епічного літературного жанру та простежується його утвердження в українській літературно-художній критиці. Хоч цей жанр сьогодні й трансформувалася, набув нових ознак, але ще не знайшов уваги дослідників попри те, що має ряд творів які засвідчують оновлення мартиролога як жанру. Ті ж дослідники літератури, які писали про ці твори (К. Волинський, О. Мусієнко, Т. Салига та інші), обмежувались переважно віднесенням цих творів до мартирологів і загальними судженнями про їх змістовність.

Отже, історико-літературний мартиролог у сучасному його розумінні можна визначити як жанр літературно-дослідницького твору, присвяченого поіменному опису чи реєстру жертв, що зазнали утисків, терору, були заслані або фізично знищені правлячим режимом країни на одному з етапів її історичного періоду. Поступово такі твори набували певних усталених обрисів і композиційної структури, складовими якої стали вступні зауваги, власне мартиролог – перелік репресованих жертв і їх долі (заслані, розстріляні, покінчили життя самогубством, не витримавши переслідувань і тортур) та епілог.

Вищенаведені слова О. Герцена можна повністю віднести й до всієї української літератури. З огляду на її історію (спершу після входження українських земель до складу російської імперії, а з ХХ ст. – до СРСР) вона творилася в край несприятливих умовах утисків, заборон, переслідувань і репресій щодо письменників як і до всіх, не згодних з більшовицькою ідеологією. Кожен історичний період розвитку української літератури засвідчує її боротьбу за виживання, пов’язану з утисками та переслідуваннями. Однак чи не найбільш масового терору зазнала вона в часи комуністично-більшовицького режиму, коли було репресовано чи фізично знищено – розстріляно сотні майстрів слова, а разом з ними й інших митців, діячів культури, мислителів. На десятки років імена талановитих українських письменників були вилучені з літературного процесу, з історії його розвитку. Для об’єктивного ж висвітлення історії української літератури настала нагальна потреба повернути до неї з небуття імена репресованих митців, розкрити трагічні сторінки її історії.

Це стало предметом досліджень спершу зарубіжних – діаспорних вчених, бо імена репресованих в радянську епоху не можна було навіть згадувати, а початий в часи “хрущовської відлиги” процес реабілітації був короткочасним і вибіркоким, багато митців так і лишилися під заборонаю. Щоправда, інколи з’являлись дослідження про того чи іншого репресованого письменника й у радянській Україні, як наприклад, книга “На шляхах велелюдних” про М. Чернявського В. Костенка, який зміг навіть підготувати й видати зі своєю передмовою двотомник його вибраних творів. Однак скоро компартійні ідеологи схаменулися й ім’я знаного письменника на довгі роки знову кануло в небуття. Лише після проголошення державної незалежності України імена репресованих майстрів слова поступово стали повертатися в літературу.

Однак піонерами у створенні українських літературних мартирологів стали діаспорні дослідники. В 1955 році з’являються книги Я. Славутича “Розстріляна муза” та Б. Кравціва “Обірвані струни”, а в 1959-му – “Розстріляне відродження” Ю. Лавріненка. Всі ці праці стосуються трагічних сторінок історії української літератури 20-30-х та 40-х років ХХ століття, спричинених радянським комуністично-більшовицьким режимом.

Зачинателем досліджень, присвячених жертвам більшовицького терору, спрямованого проти українських письменників, став Я. Славутич – діаспорний письменник, вчений – філолог, відомий як автор чисельних публікацій з теорії та історії української літератури – від давньої до нової і новітньої та сучасної аж до першого десятиліття ХХІ століття. Однак особливе місце серед багатьох праць Я. Славутича займає його історико-літературний мартиролог “Розстріляна муза”, створений на основі зібраного протягом кількох десятиліть матеріалу. Твір є свідченням жорстокої розправи комуністично-більшовицької влади над українськими письменниками й водночас звинуваченням тоталітарного режиму. Книга творилася довгий час. Як згадує автор, він почав своє дослідження “ще в 1941 році в Чернігівській Січі – підпільному загоні з колишніх червоногвардійців, що захищав села від німецьких грабунків і став до боротьби за самостійну українську державу. Списки гинули кілька разів, але відновлювалися – як Феніке!” [3, с. 10].

Чимало матеріалу про письменницькі репресії і жертви зібрав дослідник у післявоєнний період у Німеччині у таборах переміщених осіб. За словами вченого також допомогли йому в цьому, внівши доповнення, “Віктор Петров (Домонтович), Дмитро Паламарчук, Михайлина Коцюбинська та особливо Олекса Мусієнко” [3, с. 10].

Самому мартирологу Я. Славутича передували окремі його нариси в американських часописах і перший серед них – “М. Зеров” (1949 р.). А списки письменницьких жертв вперше були подані ним у публікації “Модерна українська поезія 1900-1950” (Філадельфія, 1950) та більш повніші в англомовній книзі “The Black of the Kremlin: A White Book” (Торонто, 1953).

Після першого видання “Розстріляної музи” друге, доповнене й уточнене вийшло вже в Києві в 1992 році після здобуття Україною незалежності. Ця ж праця увійшла й до розлогої книги вченого “Дослідження та статті”, виданій 2006 року в Єдмонтоні [4].

За словами К. Волинського, автора передмови до мартиролога Я. Славутича, “це правдиве, вражаюче свідчення про неймовірний злочин, вчинений кривавою сталінщиною над літературою (культурою взагалі) українського народу” [5, с. 5]. Дослідження має чітку композиційну будову і включає в себе вступні зауваги автора, поетичний пролог, написаний ще в 1950 році і який звучить як звинувачення кремлівській владі за здійснений нею злочин – культурний геноцид часів радянської влади в Україні та водночас визначає мету, поставлену дослідником – вивести репресованих із “забуття і полону облуд ворожих”, воскресити, повернути народу і його культурі імена митців, “правдивих страдників ясних, безвинних, що в тюрмах честь уміли берегти і не сплямили злетів верховинних, спіткавши кулю піднятим чолом” [5, с. 9].

З метою свого беззастережного панування над народами радянської імперії кремлівська комуно-більшовицька камарилья, насильно насаджуючи в голови людей тотальне однодумство в їх спрямуванні на будівництво облудного комуністичного “раю”, не цуралась ніяких методів. А на озброєння був узятий ленінський лозунг: “Хто не з нами – той проти нас!” Отже, то є ворог. А ворога треба знищувати. І як не згадати тут розрекламоване в той час безкомпромісне горьківське: “Якщо ворог не здається, його знищують”. Фізичне знищення інакомислячих стало нормою для тоталітарного режиму. А такими були письменники – навчителі й почасти провідники народу. Тому-то вістря свого терору більшовицька влада спрямувала проти тих, хто протистояв силоміць насаджуваному однодумству, проти совісті нації – українських майстрів слова, виразників одвічних волелюбних устремлінь свого народу, проповідників національного самоутвердження. Цим правлячий режим, вдаючись до терору, прагнув “витравити живу думку народу – винищити інтелігенцію, задушити культуру, духовний потенціал нації” [5, с. 5].

Спираючись на конкретний зібраний і документально підтверджений матеріал про кожного з репресованих письменників та дотримуючись наукового-історичного підходу у його висвітленні, Я. Славутич змалював виразну картину суспільного буття в досліджуваній період і на його фоні – страшні репресії, застосовані тодішньою владою до українських письменників. Звичайно, під час роботи над мартирологом Я. Славутич був позбавлений змоги користуватись архівними матеріалами, доступ до яких тоді був неможливим і з’явився, коли Україна стала незалежною державою. Тому перше видання 1955 року мало окремі неточності, значна частина з яких була виправлена, внесено цілий ряд доповнень при редагуванні автором його мартиролога вміщеного у єдмонтонському виданні “Дослідження і статті” за 2006 рік. Як зазначає сам автор, після першого й наступних видань його книги він “взявся за доповнення та уточнення мартиролога. Внаслідок чергової перевірки він збільшився на сто п’ятдесят осіб” [3, с. 17]. А до єдмонтонського видання було додано ще кілька десятків осіб – жертв комуністичного терору.

Власне мартиролог Я. Славутича першого видання 1955 року включає в себе списки українських письменників, репресованих радянською владою за складеними ним чотирма розділами. Перший з них, названий “Розстріляні, закатовані, замучені” із зазначенням після кожного прізвища в алфавітному порядку роду літературних занять (поет, прозаїк, драматург, публіцист, перекладач тощо) та року загибелі. Він налічує 224 жертви. Серед названих імен чимало відомих літераторів, таких, як М. Драй-Хмара, Г. Епик, М. Ірчан, М. Йогансен, Т. Косинка, А. Кримський, М. Куліш, В. Свідзинський та багато інших і цілий ряд маловідомих не тільки читачам, а й багатьом дослідникам літератури. Про те, що автор постійно працював

над поповненням своїх списків свідчить те, що в останній редакції цього розділу вміщено імена В. Івасюка, В. Стуса, Н. Тихого. Другий розділ під назвою “Вчинили самогубство” – це список письменників, які, не витримавши переслідувань і репресій з боку влади, добровільно пішли з життя. Це 22 особи і серед них – І. Микитенко, М. Скрипник, М. Хвильовий. У третьому розділі – “Заслані в табори каторжної праці” з доповненням – “Переважно зникли без сліду” – подано 135 імен і серед них відомі вчені – М. Грушевський, С. Єфремов, В. Перетц. Четвертий розділ – “Повернулися” найбільш чисельний і включає 248 прізвищ з попереднім авторським коментарем про те, що до цього списку внесені особи, які “повернулися після ув’язнення або каторжної праці в таборах чи з заслання під постійним наглядом; деякі особи були реабілітовані, іншим пощастило вирватися на захід” [3, с. 26]. Всього ж мартиролог Я. Славутича налічує 695 письменницьких жертв. І ця кількість приблизна, бо за словами укладача її можна “збільшити, але навряд чи зменшити” [3, с. 34]. До даного списку, на думку дослідника, можна було б ще додати і імена тих, що “замовкли, себто нічого не друкували з початку 30-х років, коли настало масове полювання на письменників” [там само]. За твердженням Я. Славутича такий реєстр замовклих митців взявся складати Б. Кравців, однак, допустивши в ньому багато неточностей і помилок, припинив цю роботу. Хоча деякі матеріали з того дослідження були вміщені в його невеличкій книзі “На багрянному коні революції”, що вийшла 1960 року в Нью-Йорку. Сам же Я. Славутич після першого видання мартирологу почав роботу над підготовкою 2-го та 3-го томів про репресованих українських прозаїків та дослідників літератури, але, на жаль, припинив її з-за відсутності на Заході потрібних матеріалів, а в Радянському Союзі необхідна інформація знаходилась тоді під “залізною завісою”.

Значну цінність дослідження Я. Славутича мають 26 нарисів про найбільш знакових тодішніх українських поетів, що являють собою короткі літературні портрети про їх життєвий і творчий шлях та трагічну долю. Кожен із цих нарисів позначений глибокою ерудицією дослідника, вмінням розкрити головне, стрижневе у творчості кожного автора, визначити його місце в тодішньому літературному процесі. У кінці кожного нарису дається бібліографічний опис творів письменників, а до декого з них і додаткова література, названі окремі праці про їх творчість, а далі вміщені найбільш відомі поетичні твори кожного з авторів, що разом узяті створюють панораму про літературні стилі й напрями, панівні в українській літературі 20-30-х років ХХ ст. Серед імен, вписаних до мартиролога, М. Вороний, М. Драй-Хмара, М. Зеров, А. Кримський, Є. Плужник, В. Свідзинський, М. Чернявський, Гео Шкурупій та інші. Один лише перелік цих імен засвідчує, якої непоправної духовної і інтелектуальної втрати було завдано Україні в часи більшовицьких репресій. Ставши першим вагомим дослідженням – мартирологом, присвяченим страхітливим репресіям щодо українських письменників, вчинених більшовицьким режимом, видання Я. Славутича “Розстріляна муза” активізувало подальшу роботу в цьому напрямі.

Того ж 1955 року в США Науковим товариством ім. Шевченка в Америці та Українською вільною академією наук (Нью-Йорк) було видано книгу Б. Кравціва “Обірвані струни” з підзаголовком “Антологія полеглих, розстріляних, замучених і засланих” (1920-1945 роки). В ній ідеться про долю 41-го репресованого українського поета та названо ще двадцять імен письменників, жодного з творів яких автору не вдалося знайти. В передмові до своєї праці Б. Кравців пише: “На протязі всієї історії світу в доби найжорстокіших наїздів і воєн не було випадку, щоб за чверть століття зліквідовано майже всю літературу якогось народу, знищено творців найніжнішого з мистецтв – поезії” [6, с. 4]. Такі репресивні дії влади можна назвати культурно-мистецьким геноцидом проти українського народу. Адже по суті внаслідок цього злочину було знищено весь український культурно-мистецький генофонд. Загалом в книзі названо 61 ім’я українських письменників, що потрапили під терористичний прес більшовицького режиму. Про загибель 18-ти з них достеменно відомо, а ще з 41-го митця за 25 років (з 1919 до 1945-го) зліквідовано 35.

До внесених у книгу персоналіїв автор, як і Я. Славутич, додає короткі біографічно-творчі довідки і вміщує ті їхні твори, які окреслюють творчу манеру та індивідуальність кожного з репрезентантів. “В особах зліквідованих, – пише Б. Кравців у розлогії і аргументованій страхітливими фактами терору щодо майстрів слова передмові, – знищено представників двох наймаркетніших діб українського літературного відродження дев’ятого століття, як і багатогранного барвистого розвитку українського літературного життя двадцятих і тридцятих

років” [6, с. 5-6]. З імен, включених до мартиролога Б. Кравціва, постає яскрава плеяда “хороших і різних” поетів, без яких нині важко уявити історію української літератури від 20-х і подальших років ХХ століття. Це В. Бобинський, М. Вороний, М. Зеров, В. Поліщук, В. Свідзинський, Г. Чупринка та інші. Репрезентантам своєї книги автор дає влучні характеристики, знаходячи в кожного з них щось своє, особнє, виразне як в особистості, так і у творчості:

“Галичанин Василь Бобинський – ніжний поет, лірик, закоханий в гарну поетичну форму, автор вишуканого вінка сонетів “Ніч кохання”.

Олекса Влизько – захоплений юнак, видає збірку “За всіх скажу”.

Гео Шкурупій – мила, хороша, але безпорадна людина.

Михайло Йогансен – чудовий лірик, прекрасний перекладач і філолог, майстер поетичного слова.

Валер’ян Поліщук – поет з розсіяними очима.

Василь Сонцесвіт – філософ з головою хлопчика, залюблений в поезію Уїтмена” [6, с. 10].

Вся вина репресованих митців була в тому, що вони народились українцями. А це не вписувалось в спроектований правлячим режимом диктаторський устрій держави, яку має населяти *радянський* народ, позбавлений всяких національних ознак. Тому і “ліквідовано все, що мало українське національне обличчя, що могло так чи інакше збагатити українську літературу” [6, с. 7].

Праці Я. Славутича й Б. Кравціва накреслили подальший шлях авторам робіт такого типу, стали для них своєрідним орієнтиром, виробили композиційну структуру та змістовно-ідеологічну схему. Досить значним твором, що сприяв подальшому утвердженню історико-літературного мартиролога як жанру стала книга Ю. Лавріненка “Розстріляне відродження”, видана 1959 року в Парижі коштом польського видавництва “Культура”. Хронологічно вона охоплює 1917-1933 роки. На відміну від попередніх творів Я. Славутича і Б. Кравціва, в яких йшлося лише про репресованих поетів України та давалися зразки їх творчості, Ю. Лавріненко до своєї книги включив і майстрів слова інших літературних родів – епосу та драми, а також кілька есеїв. Відповідна до цього й структура твору: поезія – проза – драма – есей. У книзі зібраний матеріал про 26 поетів, 7 прозаїків, 2-х драматургів та 9 есеїстів. Порядок розташування репрезентованих в ній письменників подано за датою появи їх першої після 1917 року книги. Добираючи художні тексти кожного з авторів, Ю. Лавріненко виходив із визначення літературних творів як явищ мистецтва. За словами М. Наєнка, йому (Ю. Лавріненку – М. В.) вдалося “створити справді естетичну панораму української літератури 20-х років”, а на її фоні і “панораму політичну” [7, с. 5]. Ця книга заслуговує більшої розмови про неї, однак, виходячи з цілей даного дослідження, слід обмежитись тими рамками, за якими характеризувались і попередні видання такого типу. Ю. Лавріненко не ставив собі завдання ввести до антології якомога більше імен. За його словами він включив до неї лише той матеріал, що був опублікований в 1917-1933 роках на Україні, а потім був заборонений; те що “після терористично-голодового удару Москви було вилучено із вжитку” [7, с. 14]. Відшукував такий матеріал автор із різних джерел, уточнюючи й перевіряючи його перед включенням до антології. Такими джерелами були рукописні копії письменницьких творів та ті з них, які були написані, але ніде не друкувались (вірші М. Зерова, М. Драй-Хмари, Є. Плузника, В. Підмогильного, В. Свідзинського), те, що зберігалось у західних бібліотеках, в архівах Нью-Йоркської публічної бібліотеки та в приватних архівах, зокрема в архіві А. Любченка. До свого мартиролога Ю. Лавріненко включив не лише тих, хто опинився в ув’язненні або був страчений, а й тих, “хто лишився серед живих і ніби на волі, але насправді був духовно зламаним” [7, с. 6]. Ось чому до книги потрапили й найбільш відомі, майбутні незаперечні класики української радянської літератури – М. Бажан, М. Рильський, В. Сосюра, П. Тичина, які “в художньому розумінні найбільш якісними залишались саме тоді, в 20-х і на початку 30-х років” [там само]. Вже за усталеною традицією, що склалася, мартиролог Ю. Лавріненка зачинає вступна частина – від упорядника, а далі даються короткі життєво-творчі довідки (названі літературними сільветками) про кожного з авторів та добірки їх художніх творів, кожен з яких має точно зазначене джерело, з якого він взятий. У більшості таких сільвет описано долі письменників, їх переслідування і врешті трагічний фінал – заслання до таборів або розстріл, бо влада боялася правдивого голосу митців, речників українського народу. Тому, як зазначає в передмові до своєї книги Ю. Лавріненко, “з люттю переляканого маніяка вчиняла **Філологічні науки**

Москва терористичний замах на відродження суверенного українського мистецтва, а значить і людей” [8, с. 12]. Хоч з часу виходу цієї книги вже минуло понад півстоліття, вона різниться свіжістю думок в оцінці творчості того чи іншого митця, точністю визначень специфічних особливостей його художнього письма й стильових ознак. Це ж стосується й біографічно-творчих довідок у мартирологах Я. Славутича та Б. Кравціва, чим різняться вони від традиційних однотипних і трафаретних писань радянських критиків про тих же письменників.

Звичайно, всі вищезрозглянуті праці творилися в часи, коли дістати потрібні матеріали з СРСР було досить складно чи майже неможливо. Укладачі мартирологів користувались здебільшого лише джерелами, що встигли потрапити на Захід, а в радянській імперії вони або знищувались, або були під забороною. Тому в цих дослідженнях траплялись і неточності, і неперевірені чи й просто помилкові твердження. Однак це ніскільки не зменшує їх значимості. Ці праці стали з одного боку першими книгами, що розкрили страшні злочини радянської тоталітарної системи проти духовності українського народу, а одночасно і сприяли утвердженню мартиролога як жанру.

Не можна сказати, що за часів радянської влади в Україні зовсім не було спроб повернення в літературу безпідставно репресованих письменників. Розпочатий ще в 60-ті роки короткочасний період вже згадуваної “хрущовської відлиги” дав змогу реабілітувати деяких митців. З’явилися й окремі публікації про їх життєвий та творчий шлях в дозволених цензурою рамках. Та невдовзі настали часи нових переслідувань майстрів слова. Досить у зв’язку з цим згадати імена І. Дзюби, М. Коцюбинської, В. Стуса та інших. Однак процес реабілітації вже не можна було спинити. Особливо посилювався він в останні роки горбачовської “перестройки”. В більшості союзних республік, а особливо в Україні, стали ширитись масові протести з вимогою демократизації суспільства. Компартійна система поступово стала втрачати своє беззаперечне владарювання, через те дещо послабшав ідеологічний тиск, що дало можливість опублікувати цілу низку нових досліджень про безвинно репресованих письменників. Досить важливою в цьому плані стала книга М. Жулинського “Із забуття – в безсмертя”, опублікована 1990 року видавництвом “Дніпро” й відзначена Шевченківською премією. Книгу складають літературні портрети та найвідоміші твори 19 радянських письменників (окрім П. Куліша), яким судилося стати і свідками встановлення більшовицького тоталітарного режиму, і його жертвами. Спираючись на архівні документи відділу рукописних фондів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та архіву Музею літератури й мистецтва України, залучаючи маловідомі чи й зовсім невідомі факти літературного розвитку та творчості письменників, М. Жулинський дав вичерпну картину культурно-літературного життя й на його фоні розкрив художній світ включених до книги письменників, по долі яких пройшла репресивно-тоталітарна машина. Книга охоплює часовий період – від Б. Лепкого, Г. Михайличенка, М. Хвильового, Г. Чупринки та інших аж до наших сучасників – В. Симоненка та В. Стуса. Цьому своєрідному мартирологу в літературних портретах передують вступна стаття з історії української літератури та культури від часів переджовтневих до репресивних 20-30-х років ХХ століття включно. За словами автора, його книга – це “здебільшого перше наближення до нашої забутої спадщини, до нашої національної трагедії” [9, с. 446].

Праця М. Жулинського, як і книги його попередників, активізувала дослідників до подальших студій трагічних і забутих сторінок з історії української літератури. І серед тих літературознавців, що включились до цієї роботи були В. Брюховецький, Ю. Ковалів, І. Ільєнко, О. Мусієнко, М. Наєнко, Ф. Погребенник та інші. Вони й стали членами авторського колективу наступної книги – мартиролога “З порога смерті” з підзаголовком “Письменники України – жертви сталінських репресій”, що вийшла в 1991 році напередодні проголошення незалежності України за упорядкуванням О. Мусієнка, голови створеної спілкою письменників України комісії “Меморіал”. Книга охоплює 158 імен репресованих письменників, про трагічну долю яких йдеться в коротких біографічно-творчих довідках. У ній, окрім уже відомих митців із дослідження Я. Славутича та інших авторів, вперше мовиться про тих, кого не згадано у їх мартирологах. Це А. Велєдницький, Д. Гордієнко, А. Губерман, В. Гутянський, А. Качан, Ю. Лойцнер. Складаючи персональний реєстр професійних письменників, авторський колектив мартиролога “З порога смерті” виходив із числа 193 особи – офіційно прийнятих до письменницької спілки приймальною комісією, створеною після першого установчого з’їзду письменників України в 1934 році [10, с. 17]. У книзі, написаній на основі ретельного вивчення архівів КДБ, мовиться про 158 репресованих. Наведені в ній факти переслідувань і репресій

українських митців, що сприймаються як чергове звинувачення більшовицького режиму не лише в 20-30-ті роки, а й пізніше, по суті за всі 74 роки тоталітарного радянського режиму. Влада жорстоко розправлялася з письменниками, осуджуючи їх за фальшивими, сфальсифікованими звинуваченнями. Як пише О. Мусієнко у вступній статті до мартиролога, “за чверть століття ні разу не траплялося, щоб хтось із арештованих був виправданий і звільнений. Зате було скільки завгодно випадків, коли засідання трійки починалося о 10 год. ранку, за 15 хвилин підсудним оголошували смертний вирок, а вже о 10 год. 30 хв. вони були розстріляні” [10, с. 29].

Останнім часом до складання мартиролога долучаються нові дослідники. Нещодавно видана у Львові книга Ю. Винничука “Розіп’ята муза” у двох томах, що вийшла у львівському видавництві “Піраміда” в 2011 році [11]. Це мартиролог – антологія, в якій описана трагічна доля 322 українських письменників, що загинули в роки воєнного лихоліття першої та другої світових воєн, стали жертвами комуністичного терору, гинули в радянських тюрмах і таборах політв’язнів. Твір охоплює 55-літній період, в який жили і творили його репрезентанти – 1905-1959-тий роки. За словами Т. Салиги “Розіп’ята муза” Ю. Винничука – “це промовистий мартиролог інтелекту нації, яка окрім трьох голодоморів зазнала таких жахливих спустошень, які, мабуть, не наснилися жодній іншій нації світу” [12, с. 4].

Використавши традиції і досвід усіх попередніх видань, починаючи із “Розстріляної музи” Я. Славутича й аж до мартиролога “З порога смерті” колективу авторів, Ю. Винничук окрім вже відомих літераторів додав до свого трагічного списку ще понад сто знайдених ним в періодиці імен, а досліджуючи протоколи судових “трійок” виявив знаних до цього письменників, які окрім прозових творів писали ще й вірші, про що до цього було невідомо. Це Д. Бузько, Ю. Вухналь, Г. Косинка, В. Чечвянський.

Праця Ю. Винничука – це ще один помітний крок і на шляху утвердження та дальшого розвитку й вдосконалення мартиролога як історико-літературного жанру, і пошуку та увічненню українських письменників – жертв терору й переслідувань. Вона доповнює сторінки історії української літератури.

Огляд творів, написаних у період від 60-х років ХХ століття до 90-х та тих, що з’явилися нині, які за їх спільними ознаками можна віднести до історико-літературного мартиролога, дає право говорити про те, що цей жанр уже утвердився в літературній практиці. Він існує, розвивається й вдосконалюється, ним оперують нині літературознавці й дослідники літературного процесу, посилаючись при цьому на наявні зразки таких творів від “Розстріляної музи” Я. Славутича до “Розіп’ятої музи” Ю. Винничука. А поява нових подібних видань такого типу сприятиме як їх подальшим літературознавчим дослідженням, так і розширенням теоретичних суджень про мартиролог як оновлений жанр сучасної літератури.

Дослідження трагічних сторінок історії української літератури є актуальним і понині. І хоч на сьогодні вже маємо ряд мартирологів, складених як в діаспорі, так і в Україні, створення мартиролога української літератури більше як за триста останніх років, ще попереду. І ця робота чекає нових дослідників. А кожен з названих вище творів, що повертає нас до трагічних сторінок історії української літератури, оповідає про безвинно репресованих майстрів слова, прислужиться до цього зібраним і науково проаналізованим матеріалом. Написанню такого повного мартиролога сприятимуть і нові праці, які доповнять, розширять і уточнять ці сумні списки, вже відомі факти з життя і трагічної долі письменників і назвуть тих, хто ще не був згаданий, загубився в “сумних архівах ГПУ”. Безперечно, що і названі видання, і ті, що будуть написані, пробуджуватимуть пильність і служитимуть засторогою суспільству в дотриманні демократичних норм співжиття, уроком, застереженням того, щоб подібні трагедії, спричинені будь-яким тоталітарним, антилюдським режимом ніколи більше не могли повторитись у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лесин В. Словник літературознавчих термінів / В. Лесин, О. Пулинець. – К.: Радянська школа, 1971. – 486 с.
2. Літературознавчий словник-довідник / Ред. колегія Р. Гром’як, Ю. Ковалів, В. Теремко. – К.: Академія, 1997. – 752 с.

3. Славутич Я. Розстріляна муза / Яр Славутич // Славутич Я. Дослідження і статті. – Едмонтон: Славута, 2006. – С. 5-105.
4. Славутич Я. Дослідження і статті / Яр Славутич. – Едмонтон: Славута, 2006. – 988 с.
5. Волинський К. Першосвідчення про страхітливий злочин / К. Волинський // Славутич Я. Дослідження та статті. – Едмонтон: Славута, 2006. – С. 5-9.
6. Кравців Б. Обірвані струни: Антологія розстріляних, замучених і засланих (1920-1945 р.) / Б. Кравців. – Нью-Йорк: НТШ в Америці, 1955. – 275 с.
7. Наєнко М. Відвернули культурну смерть України / М. Наєнко // Лавріненко Ю. Розстріляне відродження. – К.: ВЦ Просвіта, 2001. – С. 3-12.
8. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження / Юрій Лавріненко. – К.: ВЦ Просвіта, 2001. – 794 с.
9. Жулинський М. Із забуття – в безсмертя / Микола Жулинський. – К.: Дніпро, 1990. – 448 с.
10. З порога смерті: Письменники України – жертви сталінських репресій. – К.: Радянський письменник, 1991. – 494 с.
11. Винничук Ю. Розіп'ята муза / Юрій Винничук. – Т. 1, 2. – Львів: Піраміда, 2011. – 1277 с.
12. Салига Т. Кожна епоха у слові себе віддзеркалює / Тарас Салига // Літературна Україна. – 16 жовтня. – 2012. – С. 1-4.

УДК 821.161.2(091)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИТЧІ У ТВОРЧОСТІ І. КАЛИНЦЯ

Віват Г. І., д. філол. н., доцент

Одеська національна академія харчових технологій

У статті зроблено спробу осягнути зміст і форму деяких поетичних творів І. Калинця, що мають ознаки притчі, крізь призму притчово-параболічних вставок та філософських роздумів у його ліриці, визначити естетичні та моральні домінанти авторського бачення світу, векторність його світоглядних позицій.

Ключові слова: парабола, притча, модифікація, жанр, художній засіб.

Vivat A. I. ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРИТЧИ В ТВОРЧЕСТВЕ И. КАЛИНЦА / Одесская национальная академия пищевых технологий, Украина.

В статье сделана попытка постичь содержание и форму некоторых поэтических произведений И. Калинца, которые имеют признаки притчи, посредством притчево-параболических вставок и философских размышлений в его лирике, определить эстетические и моральные доминанты авторского видения мира, векторность его мировоззренческих позиций.

Ключевые слова: парабола, притча, модификация, жанр, художественное средство.

Vivat G. I. PARTICULAR FEATURE TO FUNCTION PARABLE IN THE ARTICLE OF I. KALINETC / Odessa's National Academy of Food Technology, Ukraine.

In the article there is made an attempt to comprehend form and content some poetry works of I. Kalinetc, which have indication through parable, by means parable an insertion and philosophical reflections at the her poetry, to define esthetic and moral dominants authors sight of world, vector her world outlook.

Key words: parable, in exclamations, modification, genre, art means.

Гене́за жанру притчі сягає прадавніх часів. “Цей жанр виник у народів різних країн від природних потреб їхнього конкретного історичного життя, від загального прагнення людей до морального вдосконалення, підтримання норм поведінки, що історично склалися в суспільстві, на основі вікових спостережень найбільш характерних явищ життя” [14, с. 5]. За довгий час існування притча пройшла процес модифікації, розвиваючись не лише як канонічний жанр, але й як структурний елемент жанротворення. У сучасному літературознавстві притчу визначають